

**Crna Gora
Vlada Crne Gore**

MINISTARSTVO PROSVJETE I NAUKE

ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

Katalog znanja – predmetni program

GRAĐANSKO OBRAZOVANJE, izborni predmet
IV razred srednje stručne škole

Podgorica 2009.

1. NAZIV NASTAVNOG PREDMETA IZBORNI PREDMET

NAZIV PREDMETNOG PROGRAMA GRAĐANSKO OBRAZOVANJE (IZBORNI PREDMET)

2. ODREĐENJE PREDMETNOG PROGRAMA

Predmet GRAĐANSKO OBRAZOVANJE ima važnu ulogu u osposobljavanju mladih za aktivno i odgovorno učešće u demokratskom društvu. Polazeći od toga program GRAĐANSKO OBRAZOVANJE (GO) obuhvata raznovrsne aktivnosti u nastavi, i van nje, kojima je cilj pomoć mladima u usvajanju **znanja**, razvijanju **vještina** i prihvatanju **vrijednosti** potrebnih za *aktivnu ulogu* u demokratskom društvu – da se u svojoj zajednici ponašaju autonomno, odgovorno i kritički.

Za razliku od tzv. »užeg« određnja pojma građanin i predmeta GO koji prvenstveno naglašava "političku pismenost", a pojam "građanin" definiše kroz zakonski status u okviru datog političkog sistema, savremena evropska iskustva u kreiranju ovih programa polaze od tzv. "šireg" određenja pojma "građanin" kao osobe koja ima znanje, sposobnosti i spremnost da **aktivno – autonomno, odgovorno i kritički participira u društvenom životu svoje zajednice**. Ovakvo određenje pojma "građanin", i predmeta GO, jasno odražava potrebe države Crne Gore koja nastoji da unapređivanjem obrazovanja doprinese demokratizaciji društva i ubrza uključivanje Crne Gore u savremene tokove međunarodnog povezivanja. Tako predmet GO, čiji su ciljevi razvijeni u skladu sa pomenutim konceptima, može biti osnov i podstrek za tekući proces demokratizacije i modernizacije samog obrazovanja, ali i demokratizacije društva u cjelini i razvoja kulture pravednosti, prava, odgovornosti, pluralizma i drugih građanskih vrijednosti. Na taj način predmet GO je snažno povezan sa opštim ciljevima reforme obrazovanja i nastojanjima crnogorskog društva uopšte.

Kao predmet, GRAĐANSKO OBRAZOVANJE ima specifične ciljeve, karakteristične sadržaje i aktivnosti učenja, i uči se tokom IV razreda srednje stručne škole (IV stepena stručnosti) – kao **izborni predmet**. Godišnji fond časova za realizaciju programa:

RAZRED	NEDJELJNI BROJ ČASOVA	GODIŠNI BROJ ČASOVA
IV	1	35

3. OPŠTI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

U cjelini gledano građanskim obrazovanjem označava se skup obrazovnih i vaspitnih mjera, akcija i aktivnosti koje kao konačan ishod imaju *kompetentne i odgovorne mlade ljude za aktivnu ulogu u društvenom životu svoje zajednice*. U skladu sa tim utvrđena su tri opšta cilja učenja GO-a:

- obezbijediti *usvajanje znanja* i informacija o društvu koje će mladima omogućiti da razviju autonomne odgovore na društvena i etička pitanja, i obezbijediti im samostalnu participaciju u društvenom životu zajednice;
- kroz dijalog, raspravu, rješavanje problema, istraživanje i slično, omogućiti mladima *razvijanje vještina*, sposobnosti i kompetencija koje su osnov samostalnog i odgovornog praktkovanja demokratije i participacije u različitim područjima društvenog života;
- *izgraditi svijest* o pravima i odgovornostima, vrijednosnim normama, pravilima ponašanja, etičkim i moralnim pitanjima društvene zajednice, kako bi mladi kritički sagledavali i usmjeravali svoju aktivnost u zajednici.

Kao polazište za utvrđivanje ključnih kompetencija kojima treba da se bavi nastava građanskog obrazovanja, u Evropi, široko je prihvaćen model prema kome predmet građanskog obrazovanja treba da ima uticaj na tri osnovne dimenzije ličnosti:

- kognitivnu (saznajnu),
- afektivnu (vrijednosnu) i
- socijalnu (akcionu) komponentu ličnosti učenika/ce.

3.1. Kognitivna dimenzija ciljeva građanskog obrazovanja

Kognitivna dimenzija građanskog obrazovanja uključuje: **znanje o** (osnovnim oblicima društvenog organizovanja i osnovnim institucijama građanskog društva i demokratije); **znanje kako** (se npr. u zajednici dogovara, odlučuje i sl.); kao i **sposobnosti i vještine** potrebne za kompetentno djelovanje u zajednici.

Učenik/ca treba da **zna o**:

- osnovnim društvenim grupama i o njihovoj ulozi,
- pravilima zajedničkog života,
- porijeklu i svrsi tih pravila,
- različitim ulogama i nivoima moći u društvu,
- svojim pravima i odgovornostima,
- osnovnim načelima demokratije, građanskog i civilnog društva,
- načinima funkcionisanja javnih institucija (ustanova) i sl.

Učenik/ca treba da **zna kako se**:

- postaje član neke društvene grupe,
- u grupi demokratski odlučuje i utvrđuje zajednički cilj,
- u grupi tolerantno raspravlja i dogovaraju pravila i norme ponašanja,
- u grupi ravnopravno dijele zaduženja i preuzima odgovornost,
- u grupi odgovorno postupa ,
- u grupi zalaže za ravnopravnost i bori protiv diskriminacije i sl.

Kroz učenje građanskog obrazovanja učenik/ca treba da razvija **sposobnosti i vještine** potrebne za građansko djelovanje u demokratski organizovanom društvu:

a) **osnovne vještine (sposobnosti):**

- argumentovanog i kritičkog mišljenja,
- rješavanja društvenih i interpersonalnih problema,
- ocjenjivanja i vrednovanja,
- moralnog rasuđivanja;

b) **društveno važne vještine:**

- saradnje,
- komunikacije,
- rada u grupi i timu,
- debatovanja, pregovaranja i nalaženja kompromisa,
- interkulturalne vještine,
- sprečavanja i rješavanja sukoba,
- posredovanja,
- demokratskog vođenja,
- lobiranja i sl.

3.2. Vrijednosna dimenzija ciljeva građanskog obrazovanja

Vrijednosna dimenzija predmeta GO podrazumijeva razvijenu svijest o pravima i odgovornostima, normama ponašanja i vrednostima građanskog društva, kao i o etičkim i moralnim pitanjima zajednice. Očekivanje je da opšte demokratske i građanske vrijednosti kao što su: sloboda, jednakost, solidarnosti među ljudima, dostojanstvo ličnosti, poštovanje različitosti i slično, postanu *dio vrijednosnog sistema učenika/ce* i osnova njegovog/njenog budućeg djelovanja u zajednici.

Stavovi, vrijednosti i osobine ličnosti značajne za nastavu GO-a:

- sloboda za sve ljude,
- vladavina pravde i pravičnosti,

- jednakost i uvažavanje različitosti,
- ravnopravnost,
- samopouzdanje,
- povjerenje u druge,
- odgovornost,
- solidarnost,
- humanost,
- inicijativnost,
- tolerantnost...

3.3. Socijalno-akciona dimenzija ciljeva građanskog obrazovanja

Socijalno-akciona dimenzija opisuje spremnost pojedinca da *djeluje* i da se *zalaže* za građansko društvo i demokratiju. Radi se dakle o ponašanju pojedinca, i ova dimenzija predstavlja, u pravom smislu riječi, *ishod učenja* predmeta GO.

Kao kapacitete za djelovanje u svom okruženju – *u svojoj porodici; školi; lokalnoj zajednici; državi Crnoj Gori i šire*, kod učenika/ca treba razvijati sposobnost i spremnost:

- da se integriše u svoju zajednicu;
- da se informiše, uči i stalno usavršava;
- da kritički prosuđuje, autonomno odlučuje i samostalno postupa;
- da zajednički radi i sarađuje sa drugima u zajednici;
- da odgovori – da bude odgovoran/na prema sebi, prema drugima i prema svojoj zajednici;
- da bude human/na i spreman/na da pomogne drugima;
- da poštuje i uvažava sebe i svoju pripadnost;
- da poštuje i uvažava dugog i drugačije;
- da doprinosi aktivnoj toleranciji i suživotu različitosti;
- da se bori protiv nepravde, diskriminacije, stereotipa i neovlašćenog postupanja;
- da se zalaže za demokratske i građanske vrijednosti;
- da se zalaže za slobodu, jednakost, pravednost i ljudska prava za sve;
- da preuzima inicijativu;
- da se angažuje u različitim inicijativama i akcijama;
- da učestvuje u javnim raspravama;
- da konflikte rješava nenasilno;
- da radi za dobrobit pojedinca i cijele zajednice;
- da se zalaže i da doprinosi unapređivanju svoje zajednice.

4. SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

GRAĐANSKO OBRAZOVANJE U IV RAZREDU SREDNJE STRUČNE ŠKOLE

Obavezne teme: UVOD U PREDMET; DEMOKRATIJA; POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE; LJUDSKA PRAVA – UNIVERZALIZACIJA – STANDARDI I ZAŠTITA; ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD; TRŽIŠTE I DEMOKRATIJA; SVIJET „GLOBALNO SELO“; ODRŽIVI RAZVOJ, EKOLOGIJA I DRUŠTVENI RIZICI.

PLAN REALIZACIJE PROGRAMA

Za realizaciju programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE u IV razredu četvorogodišnjih stručnih škola predviđena su 35 časa. Obavezne teme se realizuju kroz 24 časa. Uz svaku obaveznu temu realizuje se i jedna ili više izbornih tema. Izborne teme u lokalnoj zajednici moguće je planirati na više načina. Moguće je predvidjeti jednu temu koja se realizuje kroz fond od 5 časova, ili više tema u okviru fonda od 5 časova. (vidi: "Planiranje programa GO" – poglavlje 5.1.).

OBAVEZNE TEME	OBAVEZNE TEME (BROJ ČASOVA)	IZBORNE TEME U ŠKOLI (BROJ ČASOVA)	IZBORNE TEME U LOKALNOJ ZAJEDNICI (BROJ ČASOVA)
<i>UVOD U PREDMET</i>	1		
<i>DEMOKRATIJA</i>	3	1	1
<i>POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE</i>	3	1	1
<i>LJUDSKA PRAVA – UNIVERZALIZACIJA – STANDARDI I ZAŠTITA</i>	4	1	1
<i>ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD</i>	3	1	1
<i>TRŽIŠTE I DEMOKRATIJA</i>	3	1	
<i>SVIJET“GLOBALNO SELO“</i>	4		
<i>ODRŽIVI RAZVOJ, EKOLOGIJA I DRUŠTVENI RIZICI</i>	3	1	1
Ukupno časova: 35	24	6	5

TEMA: UVOD U PREDMET (1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna značaj, ciljeve i sadržaj predmeta GO i razumije njegovu važnost za sebe, druge ljude i zajednicu, - razumije svoju ulogu u ostvarivanju ciljeva predmeta GO. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju ciljeve i sadržaje i značaj predmeta GO, - dogovaraju pravila demokratskog rada i učenja u grupi (u odjeljenju). 	<p>Građansko obrazovanje.</p>	

TEMA: DEMOKRATIJA (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna određenje demokratije kao društvenog onosa, društvene procedure i načina života u socijalnoj sredini, - upozna se sa istorijskim razvojem demokratije (razumije određenje pojmova demos i građanin kao subjekta političkog odlučivanja), - razumije značaj demokratske odgovornosti za funkcionisanje demokratije. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju na osnovu prethodno stečenih znanja, istorijske i društvene uzroke nastanka i razvoja demokratije, - identifikuju kroz analizu društvenog života raznovrsnost demokratije i njenu kompleksnost kao odnosa, izbora, mišljenja, odgovornosti, pravila društvene igre, odlučivanja... 	<p>Demokratija; demos; građanin; civilno društvo.</p>	<p>Istorija: građanske revolucije; revolucija 1848.</p> <p>Sociologija: država; politika.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije osnovne uslove za postojanje i principe demokratije, - se upozna sa oblicima, karakteristikama i pojavama nedemokratski režimima: autokratija i totalitarizam, - se upozna sa osnovnim oblicima neposredne demokratije: referendum (oblici i vrste), javna rasprava, narodna inicijativa, - upozna se sa prisustvom i oblicima neposredne demokratije u Crnoj Gori. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju neophodne uslove za ostvarenje demokratije u društvu (pravni poredak, garancija ljudskih prava i sloboda, politički pluralizam, nezavisno sudstvo, mehanizmi kontrole i zaštite, pravo kritike i kontrole vlasti, tolerancija, javnost, politička kultura, odgovornost...), - analiziraju značaj i osnovne oblike neposredne demokratije u školi, lokalnoj zajednici, organizacijama, državi, - identifikuju dobre i loše strane neposredne demokratije. 	<p>Principi; društveni uslovi demokratije; pluralizam; neposredna demokratija; predstavnička demokratija; autokratija; totalitarizam; referendum; javna rasprava; narodna inicijativa.</p>	<p>Istorija: društveno-političke i ekonomske karakteristike svijeta početkom XX vijeka.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa osnovnim karakteristikama predstavničke demokratije, - razumije značaj političkog i društvenog pluralizma kao osnove za mnoštvo ideja, stavova, djelovanja političkog organizovanja, konkurencije, izbora, opredjeljenja, - razumije odnos neposredne i predstavničke – izborne demokratije u savremenom društvu, - razumije demokratiju kao način mišljenja, pogled na društvenu stvarnost, način i sredstvo političkog djelovanja, odnosno kao svojevrsni oblik društvene ideologije. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj neposrednih slobodnih izbora za stabilnost društva, participaciju i zaštitu interesa različitih društvenih grupa, - analiziraju značaj parlamenta u demokratskom društvu i njegovu ulogu kao tijela direktno izabranog voljom građana, - identifikuju oblike predstavničke demokratije u školi, organizacijama, lokalnom nivou, državi. 	<p>Predstavnička demokratija; pluralizam; političke grupe; mandat; izbori; izborni sistemi; izborna procedura.</p>	<p>Istorija: Evropa i SAD u drugoj polovini XIX vijeka; doba parlamentarizma.</p>

Izborne teme/aktivnosti: GRADSKI ŽIVOT – OBILJEŽJA; NEPOSREDNA DEMOKRATIJA U ISTORIJI CRNE GORE; TOLERANCIJA; LIBERALNA DEMOKRATIJA.

TEMA: POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa značenjem pojma politički sistem kao oblika uređenog skupa društvenog djelovanja, - upozna osnovne elemente političkog sistema i njihov značaj za sistem uopšte, - upozna se sa državnom tradicijom i istorijskim razvojem crnogorske države i njenim političkim sistemom, - se upozna sa ustavnom i pravnom tradicijom Crne Gore. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj političkog sistema kao podsistema društvenog sistema i njegovu ulogu u donošenju legitimnih, identifikuju strukturnu osnovu političkog sistema: institucije sistema, obrasce ponašanja, uloge, ustanove, organizacije i pravila, - analiziraju državne forme i i razvoj institucija kroz istorijski razvoj crnogorske države, - formiraju svoj stav o značaju državne i pravne tradicije i njihovih vrijednosti za crnogorsku društvenu zajednicu. 	<p>Politički sistem; oblici političkog sistema: jedinstva vlasti, podijeljene vlasti, parlamentarni, predsjednički, skupštinski, mješoviti oblik; elementi političkog sistema; istorija institucija; pravna tradicija.</p>	<p>Istorija: apsolutne monarhije; Evropa i SAD u drugoj polovini XIX vijeka; doba parlamentarizma.</p> <p>Istorija: Crna Gora u doba vladikata; Crna Gora na diplomatskoj sceni tokom XVIII vijeka; ustoličenje dinastije Petrović u doba Petra I i u doba Petra II; proglašenje knjaževine; Berlinski kongres; doba knjaza Nikole...)</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa osnovnim principima, opštim načelima, osnovnim društvenim vrijednostima i opredjeljenjima i dijelovima ustava Crne Gore, - upozna značaj ustrojstva Crne Gore kao građanske države, - razumije specifičnost Crne Gore kao multietničkog i multikulturalnog društva, - se upozna sa modelom rješenja i stanjem manjinskih i kolektivnih prava u Crnoj Gori. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju karakter političkog sistema u ustavu Crne Gore, osnovna opredjeljenja i proklamovane vrijednosti društvene zajednice, - analiziraju principe i osnovne vrijednosti građanskog društva kao modela društvenog organizovanja, - identifikuju manjinske grupe u svojoj sredini i njihov društveni položaj, odnose prema njima, manjinskim i kolektivnim pravima. 	<p>Ustav – osnovni principi, ekološka država, građanska država, socijalna država, multikulturalnost, inkulturalnost, ljudska prava, manjinska prava; afirmativna akcija.</p>	<p>Istorija: politika knjaza Nikole; prvi ustav Crne Gore; Crna Gora u socijalističkoj Jugoslaviji.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa ustavnom podjelom vlasti i osnovnim nadležnostima, odnosom između institucija vlasti, - se upozna sa načinom formiranja, strukturom i nadležnostima: Skupština – Vlada – sudska vlast – lokalna samouprava 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju odnose između različitih organa vlasti, nivoe vlasti i načine konstituisanja organa vlasti, - identifikuju mehanizme unutrašnje kontrole vlasti, - planiraju posjetu institucijama vlasti na različitim nivoima: lokalnom, nacionalnom. 	<p>Podjela vlasti; institucije vlasti; Skupština; Vlada; sudska vlast; lokalna samouprava.</p>	<p>Istorija: Crna Gora u sastavu jugoslovenske države.</p> <p>Geografija: Crna Gora, položaj, veličina, granice i državno uređenje.</p>

Izborne teme/aktivnosti: USTAVNO UREĐENJE CRNE GORE; ISTORIJSKI RAZVOJ PARLAMENTARIZMA U CRNOJ GORI; POLOŽAJ JEDNE MANJINSKE GRUPE U MOJOJ SREDINI/ŠKOLI/LOKALNOJ ZAJEDNICI/CRNOJ GORI; POLOŽAJ ŽENE I RODNA RAVNOPRAVNOST U CRNOJ GORI/RADNOJ/LOKALNOJ SREDINI –ISTRAŽIVANJE.

TEMA: LJUDSKA PRAVA – UNIVERZALIZACIJA – STANDARDI I ZAŠTITA (4+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem i pojmom ljudskih prava u filozofskoj i pravnoj teoriji (istorijat ideje), teorijama o ljudskim pravima i slobodama (prirodnog prava, liberalna teorija, društvenog ugovora, klasna teorija...), - se upozna sa određenjem i razlikom između pojmova čovjek i građanin; položaj i izvor prava; prirodna prava, - se upozna sa modelima podjele prava i sloboda (klasična, prema izvoru, generacijama...), - se upozna sa sadržajem međunarodnih dokumenta (deklaracije, paktovi, protokoli, konvencije...). 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - na osnovu stečenih znanja iz istorije, književnosti, istorije religije, filozofije identifikuju istorijske primjere borbe za ostvarenje ljudskih prava i sloboda, pojedinaca, grupa, organizacija, pokreta, - raspravljaju o kauzalnim vezama između kulturnih potreba i prava čovjeka, - razgovaraju o određenjima pojmova čovjek i građanin i sadržajima pojmova, - identifikuju moguće kriterijume podjele prava i sloboda, razumiju izvore individualnih i kolektivnih prava. 	<p>Ljudska prava; čovjek; građanin; prirodna prava; individualna prava; kolektivna prava.</p>	<p>Sociologija: sociološke teorije; država, pravo, politika; čovjek – građanin; sociološke teorije.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa pojedinačnim pravima prve generacije ljudskih prava i sloboda (Pakt o građanskim i političkim pravima), - se upozna sa pojedinačnim pravima druge generacije (Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima), - se upozna sa pojedinačnim pravima treće generacije prava – sadržaj, podjela. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju i analiziraju sadržaj prava i sloboda prve generacije – lična, politička i građanska prava, - identifikuju i analiziraju sadržaj prava i sloboda druge generacije – ekonomska i kulturna prava, - razgovaraju o manjinskim pravima, ekološkim, "pravima na budućnost"... 	<p>Generacije prava.</p>	
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem i podjelom kolektivnih i manjinskih prava – mehanizmima zaštite; međunarodni dokumenti o manjinskim i kolektivnim pravima, - razumije značaj odgovornosti (sadržaj, oblici) za ostvarenje demokratije i ljudskih prava i sloboda. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raspravljaju o položaju manjina i njihovim pravima, sadržajem i podjelom kolektivnih prava, - analiziraju načine zaštite ljudskih i manjinskih prava na nacionalnom i međunarodnom nivou, - analiziraju međunarodne dokumente o manjinskim pravima, kompariraju rješenja i prepoznaju standarde. 	<p>Kolektivna prava; manjinska prava; odgovornosti.</p>	<p>Sociologija: nacija; manjinske grupe; multikulturalizam.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa evropskom praksom i standardima zaštite ljudskih, manjinskih i građanskih prava i sloboda, - se upozna sa načinom regulacije i položajem ljudskih i manjinskih prava u Crnoj Gori – standardi. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, Okvirnu konvenciju o zaštiti manjina, Evropsku socijalnu povelju, Konvenciju o zaštiti i očuvanju manjinskih jezika, - analiziraju ustavna određenja ljudskih prava i sloboda i Crnoj Gori, - na osnovu prethodnih saznanja istražuju oblike kršenja i nepoštovanja ljudskih i manjinskih prava u crnogorskom društvu, lokalnoj zajednici, školi... 	<p>Mehanizmi zaštite; evropska praksa; crnogorska praksa.</p>	<p>Istorija: oblici novih evropskih integracija; Crna Gora.</p>

Izborne teme/aktivnosti: ISTORIJAT RAZVOJA LJUDSKIH PRAVA – OD IDEJE DO PRAKSE; MANJINSKA PRAVA NEKAD I SAD; "ČOJSTVO JE BRANITI DRUGOGA OD SEBE" – ESEJ; FEMINIZAM; PRVI PUT GLASAM.

TEMA: TRŽIŠTE I DEMOKRATIJA (3+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem svojine, svojinskim pluralizmom kao uslovom liberale ekonomije, - razumije značaj garancije slobode raspolaganja vlasništvom i slobode preduzetništva, - razumije značaj i karakteristike robne proizvodnje – svojstva, - se upozna sa određenjem pojma i zakonitostima tržišta – osnovne slobode: sloboda protoka roba, ljudi, ideja i kapitala. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju osnovne oblike svojine i nosioce vlasništva u svojoj zajednici, razumiju važnost prava svojine i slobode raspolaganja vlasništvom i slobode preduzetništva, - formiraju stav o važnosti tržišta (sinonima za savremenu ekonomiju), kao stimulanasa za stvaranje i realizaciju ličnih sposobnosti čovjeka u procesu rada. 	<p>Svojina; robna proizvodnja; vlasništvo; preduzetništvo; tržište; tržišne slobode.</p>	<p>Sociologija: svojina, vlasništvo; svojinski pluralizam; titular svojine; proizvodnja; rad i privredni život; norme i vrijednosti.</p> <p>Istorija: samoupravna Jugoslavija; državni socijalizam u SSSR-u.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uočava vezu demokratije i robne proizvodnje kroz ostvarenje prava izbora, konkurencije, pluralizma, vladavine prava, odgovornosti, - upozna osnovne ekonomske slobode kao jedan od osnova demokratije – liberalizacije, - se upozna sa oblicima i sadržajima pojedinačnih ekonomskih sloboda i prava – pravo svojine, pravo na rad, socijalna prava i slobode. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju na osnovu stečenih znanja, različitu ulogu države u socijalizmu i kapitalizmu, - identifikuju osnovne ekonomske slobode i formiraju stavove o njihovoj važnosti za pojedinca, porodicu i društvo uopšte, - analiziraju uslove za bavljenje preduzetništvom pojedinca ili porodice u svojoj lokalnoj zajednici, - analiziraju ekonomsko-socijalna prava u svojoj zajednici, mogućnost realizacije, oblike kršenja i mehanizme zaštite prava. 	<p>Ekonomске slobode; liberalizacija; planska privreda; tržišna privreda; pravo svojine; pravo na rad; socijalna prava i slobode.</p>	<p>Istorija: društveno-politički i ekonomski sistem u XX vijeku; socijalizam; OUN; nove evropske integracije.</p> <p>Sociologija: profesionalni rad; žene i rad.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije prisustvo različitih tržišta u savremenoj ekonomiji: tržište roba, tržište rada, tržište usluga, - razumije ulogu konkurencije kao zakonitosti tržišta i njene pozitivne i negativne efekte, - razumije i identifikuje mehanizme zaštite potrošača, - se upozna sa odlikama tržišne ekonomije u Crnoj Gori, - se upozna sa stanjem i regulacijom ekonomsko-socijalnih prava i sloboda u Crnoj Gori. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju i identifikuju pluralizam tržišta u demokratiji, - analiziraju tržište rada u svojoj zajednici na osnovu prikupljenih informacija, važnost zakona ponude i tražnje na tržištu rada, planiraju istraživanje o različitim oblicima ugrožavanja prava potrošača u svojoj sredini. 	<p>Tržište roba, usluga; tržište rada; monopol; konkurencija; potrošač.</p>	<p>Sociologija: tradicionalno – moderno društvo; proces tranzicije; liberalizacija i demokratija.</p>

Izborne teme/aktivnosti: TRŽIŠTE – PROSTOR ZADOVOLJENJA POTREBA I INTERESA; MARKETING I REKLAMA KAO SREDSTVA TRŽIŠTA – ŠTA PRODAJE ROBU: KVALITET ILI REKLAMA; ZAŠTITA POTROŠAČA; MOJ BIZNIS PLAN – PROJEKAT.

TEMA: ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti učenja	Pojmovi	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa određenjem i osnovnim karakteristikama rada, kao nužnosti i kao slobodne aktivnosti čovjeka, - se upozna sa sadržajem prava i slobode rada kao osnovnog ekonomskog prava nekad i sad, značajem prava, - se upoznaj sa određenjem zanimanja i njegovim karakteristikama, - uočava i razlikuje karakteristike tradicionalnog i profesionalnog rada. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj rada za pojedinca, porodicu, zajednicu, - razvijaju pravilan odnos prema radu kao obliku samopotvrđivanja, - analiziraju odnos prema radu, njegov karakter, svrhu rada kroz različite periode razvoja društva i u svojoj sredini, - identifikuju povezanost rada kao sredstva za zadovoljenje različitih kulturnih potreba pojedinca i njegove porodice, - uočavaju karakteristike i današnje prisustvo tradicionalnog rada u svojoj sredini. 	<p>Rad; potrošačka kultura; ciljnost i svrhovitost rada; potrebe.</p>	<p>Sociologija: pojam i karakteristike rada; čovjek kao radno i tehničko biće; potrošačka kultura; kulturne potrebe; antropološko određenje rada.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uočava i razumije razlike: rad–zanimanje–profesija, - uočava značaj profesionalne orijentacije, identifikuje motive, uticaje i druge faktore koji utiču na izbor profesije, značaj i važnost slobodnog izbora profesije i zanimanja, - uočava važnost i neophodnost stalne veze između rada i obrazovanja u uslovima savremenog tehnološkog društva (uticaj tehnike – tehničkog determinizma u oblasti rada), - analizira položaj djece i mladih u oblasti rada. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju značaj profesionalne orijentacije za pojedinca i zajednicu, faktore koji utiču na orijentaciju, tradicionalne faktore, - analiziraju koliko potrebe tržišta utiču na orijentaciju. 	<p>Zanimanje; tradicionalni rad; profesionalni rad; profesionalna orijentacija; sloboda izbora.</p>	<p>Sociologija: društvena podjela rada; tradicionalni rad; profesionalni rad; značaj profesionalne orijentacije.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije posebnost područja radnih odnosa kao specifičnog društvenog, ekonomskog i pravnog odnosa (različiti oblici radnog odnosa, zaposlenost, nezaposlenost, privremeni rad...), radnu sredinu, metode vrednovanja rada i raspodjelu dohotka, - razumije važnost radnog zakonodavstva za ostvarenje svojih ekonomsko-socijalnih prava, - razumije ulogu tržišta rada na individualnom i društvenom nivou, kretanja i zakonitosti tržišta rada, - identifikuje i na primjerima iz svakodnevnog života uočava oblike zloupotreba u oblasti rada: eksploatacija, prinudni rad, diskriminacija u oblasti rada: rodna, etnička, rasna, generacijska..., trafiking, ropstvo. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju oblike nezaposlenosti i analiziraju uzroke pojave u lokalnoj zajednici, - identifikuju različita područja rada, položaj zaposlenih u njima, njihova prava, nepravilnosti, - uočavaju značaj sindikalnog organizovanja za zaštitu prava radnika, - razumiju ulogu države u procesu rada. 	<p>Radni odnos; radno mjesto; raspodjela dohotka; radno zakonodavstvo; sindikat; tripartizam.</p>	<p>Sociologija: profesionalni rad; značaj profesionalne orijentacije; nezaposlenost; društvene nejednakosti i rad; industrijski konflikt i sindikat.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uočava i analizira na osnovu saznanog: rad, zanimanje i profesiju u crnogorskom društvu, - analizira oblike društvene pokretljivosti na osnovu rada u Crnoj Gori, - razumije značaj povezanosti društvenog razvoja, planiranja, profesionalne orijentacije, obrazovanja i tržišta rada, - upoznaje osnovne institute i mehanizme zaštite individualnih i kolektivnih prava na osnovu rada u Crnoj Gori, pojave diskriminacije i zloupotreba u oblasti rada. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju i kompariraju rješenja u međunarodnim dokumentima i prepoznaju u njima standardna rješenja, - razgovaraju o rješenjima i garantovanim standardima u oblasti rada u crnogorskom društvu, - identifikuju i analiziraju pojave diskriminacije i zloupotreba u Crnoj Gori, - identifikuju mehanizme zaštite prava na rad i prava iz rada u Crnoj Gori. 	<p>Društvena pokretljivost; društveni razvoj.</p>	<p>Sociologija: društvene nejednakosti, nezaposlenost, položaj žene u procesu rada, socijalne razlike i slojevitosti, diskriminacija na osnovu rada u crnogorskom društvu.</p>

Izborne teme/aktivnosti: TRADICIONALNI I PROFESIONALNI RAD U LOKALNOJ SREDINI – ISTRAŽIVANJE; CRNA GORA I STRUKTURA RADNE SNAGE; OBLICI INSTITUCIONALNE I KULTURNE DISKRIMINACIJE U SFERI RADA; MLADI I PROFESIONALNA ORIJENTACIJA; RODNA RAVNOPRAVNOST – DISKRIMINACIJA U OBLASTI RADA; PROFESIONALNA ORIJENTACIJA.

TEMA: SVIJET „GLOBALNO SELO” (4+0)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije značenje sintagme ”globalno selo” kao jednu od karakteristika savremenog tehnološkog društva, - uočava karakteristike ere globalnog komuniciranja, satelitske televizije i Interneta, medijskog imperijalizma, - se upozna sa određenjem informisanja kao procesa oblikovanja i usvajanja informacija i kao pravo i slobodu čovjeka, - se upozna sa određenjem globalizacije kao širenja, produblivanja i ubrzavanja svjetske međuzavisnosti u svim aspektima modernog društvenog života, - uočava ulogu sredstava masovne komunikacije, protok informacija, znanja (ekonomija znanja), transnacionalne kompanije kao faktora globalizacije, političkih uzroka (pad komunizma, međunarodni mehanizmi vladavine, MVO, MNVO). 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju savremeno društvo i uticaj globalnih medija, sadržaje koje nude, dominaciju i moć u stvaranju kulturne imperije, porijeklom iz najrazvijenijih zemalja, nad manje razvijenim i nerazvijenim narodima koji nemaju dovoljno sredstava za očuvanje svog kulturnog identiteta, - identifikuju uticaj globalnih medija, međunarodnih organizacija na život u školi, lokalnoj i nacionalnoj zajednici (promjena ponašanja, mišljenja, dominacija globalnih tema nad lokalnim i nacionalnim, gubljenje sopstvenih kulturnih obrazaca i preuzimanje medijski nametnutih...). 	<p>”Globalno selo”; medijski imperijalizam; moć informisanja; globalizacija; faktori; uzroci.</p>	<p>Istorija: globalizacija; svijet osamdesetih i devedesetih godina.</p> <p>Sociologija: masovna kultura; tehnologija i tehnološka moć; postindustrijsko društvo; globalizacija; liberalizam i demokratija; razvojne perspektive savremenog društva.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uočava odnos masovnih medija prema prošlosti, tradiciji (svijet koji nestaje), razumije njihov uticaj i stvaranje "svijeta u kojem živimo iznova", - razumije moć medija kao proizvođača stvarnosti i njihovu ulogu u formiranju javnosti – "javnog mnjenja" (pozitivni – negativni aspekti), komercijalnih medija i javnih servisa, - razumije specifičnost i dimenzije globalizacije, odnosno međuzavisnosti (spajanje političkih, društvenih, kulturnih i ekonomskih faktora) sistema: kapitalističke ekonomije, sistem nacionalnih država, svjetski vojni poredak, međunarodna podjela rada, - razumije neizvjesnosti savremenog društva u različitim oblastima socijalnog života, odnosno globalnog rizičnog društva. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju uticaj masovnih medija na naš odnos prema sopstvenoj tradiciji, kulturi, istoriji i njihovu ulogu u "proizvodnji stvarnosti", - razumiju i analiziraju višedimenzionalnost globalizacije kao međuzavisnosti individua, grupa, nacija u "jedinstveni prostor i vrijeme", - analiziraju poziciju nacionalne države i nastojanje očuvanja sopstvene posebnosti s jedne strane i stava da je stvoren "svijet u kome su tržišne sile moćnije od nacionalnih vlada", - analiziraju i predviđaju područja nesigurnosti pojedinačnog i kolektivnog u uslovima savremenog društva. 	<p>Dimenzije globalizacije; teorijski pristup; rizično društvo.</p>	<p>Sociologija: društvene promjene i razvoj; tradicionalno i moderno društvo; globalizacija; sociološke teorije.</p> <p>Istorija: posljedice globalizacije.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije važnost i uticaj globalnih medija na demokratiju, popularizacija, uticaj na širenje slike o vrijednostima liberalne demokratije “svuda i u svako vrijeme”, otpori i alternative globalnim medijima, - se upozna sa karakteristikama i razlikama između popularne i nacionalne kulture, između “kulturne robe za sve” i kulturnih vrijednosti kao posebnosti (nacionalna država i “svijet bez granica”), - upozna ulogu MNVO i civilnog sektora u procesu globalnih društvenih promjena. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju uticaj masovnih medija na nacionalnu zajednicu i identifikuju snage koje mogu da uspore prodor medija i oblikuju karakter medijskih proizvoda u pravcu održavanja lokalne tradicije i kulture (religija, običaji, tradicija, lokalni propisi, lokalni, nacionalni mediji, obrazovanje, civilni sektor, manifestacije, nacionalne i lokalne institucije kulture...). 	<p>Globalni mediji; otpor i alternativa; popularna kultura; nacionalna kultura.</p>	<p>Sociologija: kulturni pluralizam; kulturne vrijednosti; struktura društva.</p> <p>Istorija: međunarodne organizacije; međunarodne integracije.</p>
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se upozna sa karakteristikama globalnih organizacija kao “umreženih društava” i globalnim upravljanjem “mreže”, - razumije uspostavljanje i uspon novog individualizma, novog identiteta pojedinca, skeptičnost, - se upozna sa stanjem ljudskih prava i sloboda u svijetlu globalnih promjena, standardizacija, međunarodni monitoring, efikasna zaštita. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju karakteristike globalnih organizacija i posljedice procesa dezintegracije tradicionalne, racionalne birokratije i procesa nadnacionalnog odlučivanja, - razgovaraju o ulozi i položaju pojedinca u uslovima globalne promjene, kao društva više mogućnosti za oblikovanje sopstvenog života, aktivniju ulogu u izgradnji sopstvenog identiteta zasnovanog na otvorenosti i refleksivnosti. 	<p>Globalne organizacije; individualizam; ljudska prava.</p>	<p>Istorija: novi oblici evropskih integracija; međunarodne organizacije.</p> <p>Sociologija: institucije i organizacije; oblici društvenih promjena; društvo kao totalitet; postindustrijsko društvo; globalizacija.</p>

Izborne teme/aktivnosti: MODERNE ORGANIZACIJE; NACIONALNA KULTURA I MODERNA CIVILIZACIJA; TRADICIJA I MEDIJI – SVIJET KOJI NESTAJE; HIPERGLOBALIZAM; TEHNOLOŠKI NIVOI RAZVOJA DRUŠTVA; TRADICIONALNI I SAVREMENI MEDIJI; ZAVISNOST OD MEDIJA – POTREBA ILI PATOLOGIJA.

TEMA: ODRŽIVI RAZVOJ, EKOLOGIJA I DRUŠTVENI RIZICI (3+1+1)

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - se pozna sa definicijom pojma održivog razvoja kao balansa između prirodnih zakonitosti i dinamičke ravnoteže prirodne sredine i društvenog razvoja, - razumije odnos, priroda i društveni razvoj – racionalizacija odnosa ili uspostavljanje nekontrolisane moći nad prirodom, - razumije sadržaj promjene u odnosu čovjek–društvo–priroda, posljedice u savremenom društvu (prirodni i tehnički determinizam), - se upozna sa aspektima održivog razvoja: ekonomska održivost, ekološka održivost, socijalna održivost i kulturna održivost. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju poruku latinske poslovice "Natura non facit salto" ("Priroda ne čini skokove"), - razgovaraju o štetnim posljedicama neracionalnog odnosa društva prema prirodi zasnovanog na nekontrolisanom razvoju i korišćenju prirodnih resursa, - raspravljaju o društvenoj etici i neracionalnom odnosu kao ugrožavanju prava budućih generacija na pravo raspolaganja prirodnim resursima. 	<p>Održivi razvoj; prirodna sredina; društveni razvoj; promjene; aspekti održivosti: ekonomska, ekološka, socijalna, kulturna održivost.</p>	<p>Sociologija: pojam determinizma; determinističke veze: čovjek–priroda–društvo; društvena promjena i razvoj; sociološke teorije.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna model ograničenog i kontrolisanog privrednog rasta i društvenog razvoja, - razumije rizike koje proizvodi savremeno industrijsko društvo, - razumije osnovne dimenzije održivog razvoja, ekološka i kulturna dimenzija, - razumije karakteristike savremene organizacije rada i nesigurnost radnog mjesta – “kraj posla za cio radni vijek”, - uočava neophodnost i prirodu transformacije rada, radnog odnosa, mjesta u savremenom društvu. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analiziraju uticaj tradicije zanimanja, vezanost za prostor, radno mjesto, lokalno, nacionalno kao faktore koji ograničavaju ili podstiču mobilnost i pokretljivost u okviru društvenih grupa, zajednice i društva uopšte, - formiraju stav o neophodnosti racionalnog korišćenja prirodnih resursa i kontrolisanom privrednom razvoju u svojoj zajednici (npr. razvoj turizma, razvoj industrije, planiranje prostora... dislociranje ili zatvaranje postrojenja sa opasnim tehnologijama...), - predlažu različite načine aktivnog djelovanja na nosioce moći radi održavanja balansa između prirode i društvenog razvoja, - razvijaju kritički stav o dilemi – profit ili održivost. 	<p>Radno mjesto; stalno radno mjesto; model kontrole; rizici; “oprečnost interesa”; dimenzije održivosti.</p>	<p>Sociologija: horizontalna i vertikalna pokretljivost; regionalne, nacionalne i globalne promjene; postindustrijsko društvo; društvena moć; raspodjela resursa; tehnički determinizam; ekološka kriza; društveni pokreti.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacije
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upozna osnovne karakteristike globalne društvene promjene i rizike koje nosi: "proizvedeni rizik" – globalno "rizično društvo; pokretljivost razvijeni – nerazvijeni, - uočava i raspravlja na osnovu prethodnih saznanja o proizvodnji "rizika" u životnoj sredini (globalno zagrijavanje, genetski modifikovana hrana...), - na osnovu stečenog znanja i prikupljenih podataka analizira posljedice odnosa čovjeka i društva prema prirodi kroz stalnu težnju za progresom, - raspravlja o pitanju postoje li granice rasta, - analizira uporedna proučavanja pokretljivosti u crnogorskom društvu. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - identifikuju osnovne principe demokratije zasnovane na slobodi izbora, konkurenciji pluralnosti kao uzroke uzlazne i silazne pokretljivosti u društvu (analiza za lokalni i nacionalni nivo), - analiziraju pokretljivost u svojoj lokalnoj zajednici, mogućnost napredovanja, preuzimanje odgovornosti za svoj izbor profesije, izbor zanimanja, biznis itd., - identifikuju uticaj nedemokratskih faktora na društvenu pokretljivost (izgled, nacionalna pripadnost, partijsko članstvo, lokalizam, mito, korupcija, nepotizam...). 	<p>Rizično društvo; granice rasta; prostor i vrijeme; progres, granice rasta.</p>	<p>Sociologija: globalno društvo i njegovi rizici; ekološka kriza kao i sociološko pitanje i društveno iskušenje; problemi modernih društava i njihove perspektive; sociološke teorije.</p>

Izborne teme/aktivnosti: MEĐUGENERACIJSKA POKRETLJIVOST U PORODICI I LOKALNOJ ZAJEDNICI; NESIGURNOSTI U GLOBALNOM DRUŠTVU; ODRŽIVI RAZVOJ, IZAZOV ZA BUDUĆNOST; EKOLOŠKI ASPEKTI ODRŽIVOG RAZVOJA.

5. DIDAKTIČKE PREPORUKE

5.1. Planiranje programa GO u stručnim školama

Program GO sadrži:

- obavezni dio programa;
- izborni dio programa;
- dio programa koji planira škola u saradnji sa lokalnom zajednicom.

Obavezni dio programa (obavezne teme, ciljevi i ishodi programa) odnosi se na oko 68% ukupnog programa predmeta GO. Ovaj dio programa detaljno je razrađen u poglavlju 4. („Sadržaji i operativni ciljevi predmetnog programa“) i on je jednak i obavezan za sve četvorogodišnje stručne škole u Crnoj Gori. Pored obaveznog dijela, program GO nudi i određeni broj **izbornih tema i aktivnosti** koje su sadržajno vezane uz obavezne teme, ciljeve i ishode programa. Iz liste ponuđenih tema (aktivnosti) učenici/e u saradnji sa nastavnikom/com, biraju one teme i aktivnosti koje odgovaraju njihovim interesovanjima i potrebama. Ovdje se prije svega radi o tzv. praktičnim aktivnostima – akcionim i istraživačkim projektima, gdje učenici/e imaju priliku da ono što uče u školi istraže i primijene u realnom životu čime se obezbeđuje praktičnost i primjenjivost programa. Prilagođavanju programa specifičnim **potrebama lokalne zajednice** namijenjeno je oko 17% programa. Ovaj dio programa GO planira škola u saradnji sa roditeljima i predstavnicima lokalne zajednice. Ukupno gledano program GO sastoji se iz obaveznog dijela, izbornog dijela i dijela programa koji planira škola u saradnji sa potrebama lokalne zajednice.

6. STANDARDI ZNANJA (ISPITNI KATALOG)

DEMOKRATIJA

Učenik/ca treba da:

- obrazlaže određenje demokratije;
- objašnjava osnovne principe demokratije,
- na primjerima objašnjava pojam neposredne demokratije,
- na primjerima objašnjava pojam predstavničke demokratije,
- objašnjava značaj demokratije.

POLITIČKI SISTEM MOJE DRŽAVE

Učenik/ca treba da:

- navodi osnovne elemente političkog sistema i njihov značaj za sistem uopšte;
- objašnjava istorijski razvoj političkog sistema države Cene Gore;
- obrazlaže značaj ustava i navodi osnovna opredjeljenja Ustava Crne Gore;
- objašnjavaju ustavnu podjelu vlasti i nadležnosti u Crnoj Gori.
- objašnjava značaj ustavnog opredjeljenja – Crna Gora građanska država.

LJUDSKA PRAVA–UNIVERZALIZACIJA–STANDARDI I ZAŠTITA

Učenik/ca treba da:

- obrazlaže razvoj ideje i značenje pojma ljudsko pravo;
- navodi osnovne međunarodne dokumente kojima se garantuju ljudska prava;
- navodi smisao i sadržaj: prve, druge i treće generacije ljudskih prava;
- objašnjava smisao i sadržaj kolektivnih (manjinskih) prava.

ZANIMANJE, PROFESIJA I RAD

Učenik/ca treba da:

- navodi osnovna prava i slobode čovjeka u vezi sa radom;
- obrazlaže pojam radni odnos i prava u vezi sa njim;
- obrazlaže ulogu tržišta rada;
- objašnjava oblike kršenja ljudskih prava u vezi sa radom;
- navodi institute i mehanizme zaštite individualnih i kolektivnih prava na osnovu rada u Crnoj Gori.

TRŽIŠTE I DEMOKRATIJA

Učenik/ca treba da:

- obrazlaže pojam svojine i značenje prava na privatnu svojinu;
- objašnjava odnos ekonomskih sloboda i demokratskog društvenog uređenja;
- navodi osnovne ekonomske slobode i prava;
- objašnjava ulogu tržišta u savremenoj ekonomiji.

SVIJET „GLOBALNO SELO„

Učenik/ca treba da:

- objašnjava proces glovalizacije svijeta – sintagma: svijet “globalno selo”;
- objašnjava međuzavisnost – pozitivne/negativne efekte globalizacije;
- obrazlaže ulogu medija u procesu globalizacije;
- objašnjava uticaj globalizacije na stanje ljudskih prava i sloboda u svijetu;
- objašnjava ulogu informacija i informisanja;
- objašnjava ulogu medija u formiranju javnog mnjenja;
- na primjerima obrazlaže moć medija u formiranju slike stvarnosti.

ODRŽIVI RAZVOJ, EKOLOGIJA I DRUŠTVENI RIZICI

Učenik/ca treba da:

- obrazlaže sadržaj i značenje pojma – održivi razvoj;
- obrazlaže osnovne dimenzije održivog razvoja;

- objašnjava važnost transsektoralne dimenzije u postizanju cilja održivosti kroz sektoralne politike;
- objašnjava sadržaj i smisao strategije održivog razvoja Crne Gore;
- obrazlaže uzroke i rizike društvene pokretljivosti.

7. NAČINI PROVJERAVANJA ZNANJA I OCJENJIVANJA

Ocjenjivanje na direktan način utiče na ostvarivanje ciljeva predmeta GRAĐANSKO OBRAZOVANJE. Ocjenjivanje je **brojčano**, uz obavezu nastavnika/ce da javno **obrazloži ocjenu** – *da da usmenu argumentaciju ocjene i svakom/svakoj učeniku/ci ponudi instrukcije o daljem učenju*.

Polazište za ocjenjivanje u nastavi građanskog obrazovanja su **ciljevi i ishodi** programa, i to, počev od opštih ciljeva, pa do operativnih ciljeva i predviđenih standarda znanja. Osnovni cilj nastave građanskog obrazovanja (poglavlje 2), je osposobljavanje mladih za *ulogu aktivnog građanina* što podrazumijeva: **znanja** o ulogama građanina (informativnu ulogu škole); **vještine** potrebne građaninu (formativnu ulogu škole); **vrijednosti** koje odlikuju građanina (socijalizacijsku ulogu škole). Polazeći od ovako definisanih ciljeva programa, *predmet ocjenjivanja* u nastavi građanskog obrazovanja su: znanja, vještine i vrijednosti predviđene standardima programa (poglavlje 7).

8. RESURSI ZA REALIZACIJU NASTAVE

8.1 Materijalni uslovi, standardi i normativi

Materijalna sredstva neophodna za realizaciju programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE u srednjoj stručnoj školi su: obuka nastavnika/ca za realizaciju programa, opremanje radnog prostora – učionice, štampanje priručnika i udžbenika, nabavka literature kao i osnovna didaktička sredstva i pribor za realizaciju nastave.

Uspješna realizacija programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE podrazumijeva:

- **stručno-predmetnu osposobljenost nastavnika/ca** (dobro poznavanje sadržaja programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE);
- **metodičko-didaktičku osposobljenost nastavnika/ca** (dobro posnavanje savremenih metoda učenja i oblika rada sa učenicima/ama);
- **motivisanost** za rad sa mladima u školi i van škole;
- opremljenost učionice u skladu sa zahtjevima savremenih metoda i oblika rada (mogućnost rada u grupama, u paru, individualnog rada);
- fleksibilnost u kreiranju rasporeda časova (mogućnost postojanja blok-časova);
- kultura (etos) škole trebalo bi da afirmiše primjenu ideja i principa građanskog obrazovanja (otvorenost škole prema zajednici, stvarna kontinuirana participacija učenika/ca, efikasnija saradnja sa porodicom, podjela odgovornosti i slično).

8.2 Okvirni spisak literature i drugih izvora

Literatura o građanskom vaspitanju i demokratskom građanstvu je veoma obimna i raznovrsna. Jedan dio literature dostupan je na maternjem, a mnogo više na stranim jezicima i u različitim izvorima (udžbenici, priručnici, Internet, video-matrijali i sl.). Iskustvo u desetogodišnjoj realizaciji projekata koji su se bavili građanskim obrazovanjem i vaspitanjem u Crnoj Gori, upućuje samo na **neke osnovne**, ali ni u kom slučaju i konačne, izvore:

1. Čedomir Čupić i Zoran Lalović: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, udžbenik za VI razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2005.
2. Čedomir Čupić i Zoran Lalović: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, priručnik za VI razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2005.
3. Zoran Lalović i Čedomir Čupić: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, udžbenik za VII razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2006.
4. Zoran Lalović i Čedomir Čupić: **GRAĐANSKO VASPITANJE**, priručnik za VII razred devetogodišnje osnovne škole, Podgorica, 2006.
5. Ivić, I. i sar.: **AKTIVNO UČENJE**, Priručnik za primjenu metoda aktivne nastave, Beograd, 2001.
6. Zoran Lalović: **Konstruktivistička teorija učenja i obrazovni proces**, Vaspitanje i obrazovanje br.4, Podgorica 2004
7. Slavka Gvozdenović: **Metodika nastave filozofije**, Zavod za udžbenike, Podgorica, 1999.
8. Grupa autora: **VASPITANJE ZA TOLERANCIJU, MIR I HUMANI RAZVOJ**, Podgorica, 1997.
9. Grupa autora: **UVOD U GRAĐANSKO OBRAZOVANJE**, Podgorica, 2002..
10. Grupa autora: **ŠKOLA JE ODLUČILA DA ŽIVI**, Podgorica, 2002.
11. Grupa MOST: **PAMETNIJI NE POPUŠTA**, Vodič kroz sukobe do sporazuma, Beograd, 1998.
12. Kovač-Cerović, T. i sar.: **UČIONICA DOBRE VOLJE**, Beograd, 1995.
13. Kovač-Cerović, T. i sar.: **IGROM DO SPOZNAJE**, Beograd, 1995.
14. Fountain, S.: **OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ**, UNICEF
15. **KONVENCIJA O DJEČJIM PRAVIMA**
16. **UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA**
17. Center for Civic Education: **MI, NAROD..., Projekat "Građanin"**, Priručnici za nastavnike i učenike, Podgorica 2002.
18. Libert, A.: **Filosofija nastave**, 1935.
19. **Dokumenta, priručnici, udžbenici i preporuke Savjeta Evrope** (Savjet za kulturnu sardanju – CCDCC) o obrazovanju za demokratsko građanstvo
20. Branimir Stojković: **Identitet I komunikacija**, Čigoja, Beograd, 2002.
21. Entoni Gidens: **Sociologija**, CID, Podgorica, 1998.
22. Entoni Gidens: **Sociologija**, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003.
23. Đuro Šušnjić: **Dijalog i tolerancija**, Čigoja, Beograd, 1997.
24. Miloš Ilić: **Sociologija kulture i umetnosti**, Narodna knjiga, Beograd, 1991.
25. **Evropska konvencija o ljudskim pravima**, Savjet Evrope, Beograd, 2003.

26. Aleksandar Saša Zeković, Nikola Đurašković: **Građanska čitanka**, CGO, Građanska kuća, Cetinje, 2005.
27. Aleksandar Saša Zeković: **Nevladine organizacije u Crnoj Gori – Promoteri promjena**, građanski magazin "Glas Prijestonice", br. 2/3, 2000.
28. Evropska Unija, Savjet Evrope, OSCE – **Rodna ravnopravnost u međunarodnim dokumentima**, knjiga prva, druga, treća, Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade Crne Gore, Podgorica, 2005.
29. Local Democracy Agency Nikšić: **Učešće građana u donošenju odluka u lokalnoj zajednici**, priručnik za trening, 2004.
30. R.Golob, E.Hadleston, P.Kraf, M.Salema, V.Spajić-Vrkoš: **Obrazovanje za demokratsko građanstvo 2001-2004**, priručnik za obuku nastavnika za demokratsko građanstvo i obrazovanje o ljudskim pravima, Strazbur, 2004.
31. O.Komar, D.Bošković, Z.Vujović: **Upoznaj sistem da bi ga mijenjao**, CEMI, 2005.
32. Mirjana Pajvančić: **Mali rečnik pojmova o parlamentarizmu**, Građanska inicijativa, Beograd, 2001.
33. Vojislav Stanovčić: **Vlast i sloboda**, Čigoja štampa, Beograd, 2003.
34. Norbeto Bobio: **Država, vladavina, društvo**, CID, Izdavački centar Cetinje
35. Norbeto Bobio: **Budućnost demokratije**, Filip Višnjić, Beograd, 1990.
36. Norberto Bobio: **Liberalizam i demokratija**, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995.
37. Džon Kin: **Mediji i demokratija**, Filip Višnjić, Beograd, 1995.
38. Ljubomir Tadić: **Autoritet i osporavanje**, Filip Višnjić, Beograd, 1987.
39. Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder: **Istorija Crne Gore**, Centar za iseljenike Crne Gore, Podgorica, 2006.
40. Šerbo Rastoder: **Istorijski leksikon Crne Gore**, Daily Press, 2006.
41. Stevo Muk: **ABC Nevladinih organizacija**, CRNVO, Podgorica, 2002.
42. **Osnovni termini iz oblasti nevladinog sektora**, Regionalni centar za razvoj NVO, Bar, 2005.
43. Nebojša Vučinić: **Osnovi ljudskih prava i sloboda**, CID, Podgorica, 2001.
44. Ivana Jelić: **Prava manjina**, CID, Podgorica, 2004.
45. Silvo Devetak: **Manjine, ljudska prava, demokratija**, Oslobođenje, Sarajevo, 1989.
46. **Ljudska prava – Osnovni međunarodni dokumenti**, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
47. **Ustav Crne Gore**, Službeni list, Podgorica
48. Dragoljub Đorđević: **Sociologija forever**, Niš, 1996.
49. A.Backović, D.Laušević, B.Mugoša, R.Strahinja: **Vodič za roditelje, zdravi stilovi protiv zloupotrebe droge**, CAZAS, Podgorica, 2005.
50. **Abeceda Evrope – EU**, Evropska dokumentacija, Beograd, 2001.
51. Henry Hazlitt: **Ekonomija u jednoj lekciji**, Global book, Novi Sad, 1998.
52. **Upoznaj Evropsku uniju** – priručnik, CEMI, Podgorica, 2006.
53. **Kako možemo zajedno**, JCPD, Podgorica, 1997.
54. Aleksandar Menj: **Istorija religije**, Plato, Beograd, 2005.
55. **Enciklopedija živih religija**, Nolit, Beograd, 1990.
56. Vuko Pavićević: **Sociologija religije**, BIGZ, Beograd, 1980.
57. **GRAĐANSKO VASPITANJE**, Priručnik za nastavnike, I razred srednje škole, MPS, Beograd, 2001.
58. Božidar Tadić: **Etničke zajednice i međuetnički sukobi**, CID, Podgorica, 1999.
59. Vil Kimlika: **Multikulturalizam multikulturalno građanstvo**, CID, Jesenski iTurk, Podgorica, Zagreb, 2004.

60. Snežana Joksimović: *Verska nastava i građansko vaspitanje u školama u Srbiji*, Beograd, 2003.
61. Zbornik radova: *Preduzetništvo i novi milenijum*, CID, Podgorica, 2001.
62. R.Rajović: *Ustav i prava građana*, udžbenik, Beograd, 2005.
63. *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993.
64. Vučina Vasović: *Savremene demokratije*, tom I, Službeni list, Beograd, 2006.
65. Entoni Gidens: *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.
66. N. Rot: *Opša psihologija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2000.
67. R. Rajović: *Izabrani tekstovi uz udžbenika Ustav i prava građana*, Zavod za udžbenike, Beograd, 1998.

9. PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA/CA I STRUČNIH SARADNIKA/CA

Prilikom opredjeljivanja nastavnika/ca za realizaciju programa GRAĐANSKO OBRAZOVANJE ključnim smatramo sljedeće standarde uspješne realizacije programa:

- **stručno-predmetnu osposobljenost** nastavnika/ce (dobro poznavanje sadržaja programa GO);
- **metodičko-didaktičku osposobljenost** nastavnika/ce (dobro poznavanje savremenih metoda učenja i oblika rada sa učenicima/ama);
- **motivisanost nastavnika/ce za rad sa mladima** u školi i van škole.

Polazeći od ovih kriterijuma smatramo da predmet GO u stručnim školama mogu da realizuju nastavnici/e koji/e pored ispunjenja zakonskih uslova ispunjavaju i sljedeće:

- imaju zvanje nastavnika/ce jednog od studijskih smjerova u četvorogodišnjem trajanju: sociologija i filozofija;
- završe dopunsko obrazovanje iz najmanje jednog modula koji se odnosi na savremene metode i oblike nastave i učenja (ciljno planiranje; aktivne i interaktivne metode nastave/učenja);
- pokazuju spremnost za rad sa mladima i imaju iskustvo rada u realizaciji projekata iz oblasti građanskog obrazovanja ili sličnih projekata.

Katalog znanja – predmetni program **GRAĐANSKO OBRAZOVANJE**, izborni predmet za IV razred srednje stručne škole, prilagodila je Komisija u sljedećem sastavu:

Momir Dragičević
Zorica Kotri
mr. Zoran Lalović

